

Filosofie jako posláání [1997]

Přednáška prof. Hejdánka na půdě univerzity J. E. Purkyně ze dne 28. května 1997. Za UJEP se zúčastnili: prof. Moldanová – děkanka PF, doc. Hauptová – docent katedry bohemistiky, mgr. Christovová – proděkanka PF pro vědu a zahr. vztahy, mgr. Kavan – tajemník katedry spol. věd PF. Úvodní referát o prof. Hejdánkovi přednesl mgr. Šimsa – odb. asistent katedry spol. věd PF.

Spectabilis paní děkanko, vážení studenti, milí hosté,
mluvit o filosofii jako o posláání znamená vzpomenout na Sókrata. Pokud jste četli, a jak doufám, dobře jste četli, jeho tři řeči před soudem athénským, tak víte, že v první řeči v souvislosti s tím, že vykládá, proč proti němu je taková averze, vzpomíná na svého přítele, který mu udělal onen „psí kousek“, že šel do Delf a tam si vyžádal odpověď – zřejmě ne latinou – na otázku, zda je někdo moudřejší než Sókratés, a odpověď zněla, že nikoliv. V této souvislosti, jak se zdá, Athéňané na něj dostali trošičku dopal – „tenhle ten chlapík, nijak vzhledný, s rozpláclym nosem, ten že je nejmoudřejší?!“ – Ovšem tak nezněla odpověď – že JE nejmoudřejší – to by pak mohl být jenom jeden, jediný. Ale když zněla: nikdo není moudřejší, pak tedy stejně moudrých může být víc. A v této souvislosti Sókratés tam říká: Milí soudci, kdybyste mi řekli, že mě neodsoudíte, ale pod tou podmínkou, že přestanu dělat to, co jsem dělal, tak bohužel musím říci, že vám to nemohu slíbit, protože víc se sluší poslouchat boha (bohy) než lidi. Tahle myšlenka se jako nepřesný citát ocitla také v evangeliu, a jsou takoví, kteří říkají, že to skutečně je jakási nevědomá, ve vzduchu létající citace, která se dostala do evangelia, že to tedy není jenom náhoda, nýbrž že to je něco, co zůstalo v povědomí řeckém a tím pádem i v povědomí těch helenizovaných Židů, kteří psali v KOINÉ – zjednodušené řečtině – evangelia. Sókratés pro nás dodnes představuje takovou postavu, která je směrodatná (tj. dává směr). Je sice pravda, že první sebereflexe filosofa je připisována Pýthagorovi, totiž že prý Pýthagorás, podle Diogena Laertského, jako první odmítl pro sebe titul SOFOS, mudrc, a prohlásil, že SOFIA, moudrost, je k dispozici jenom bohům, člověk že nemůže být moudrý. Ale může moudrost nade všechno milovat.

My nevíme s jistotou, zda to skutečně jako první řekl Pýthagorás, ale nejstarší literární doklad je u Platóna. A nejkrásněji to je v *Symposiu (Hostině)*, kde se Sókratés dostává jako poslední ke slovu, když si předtím přesedl, vlastně „přeleh“, neboť to SYMPOSION bylo vlastně „spolu-ležení“. Oni ve starém Řecku neměli židle, leželi na lehátkách, většinou na pravém boku, pokud to z nějakých důvodů nemělo být jinak, popíjeli víno zředěné jedna ku jedné s pramenitou vodou, aby se příliš brzo neopili, aby řeči byly stále na úrovni. A tak spolu hovořili a domluvili se tam, že budou hovořit oslavné řeči na počest boha Eróta. Sókratés, který si přesedl, takže se na něj dostala řada až nakonec, začal tím, že Erós není žádný bůh! Já teď nebudu vykládat, a velice mě přitom svrbí jazyk, většinou se to totiž neříká, jak důmyslně je napsán tento takzvaný dialog, který je v tomto případě spíše řadou monologů. Sókratés vzpomíná na své mládí, kdy ho Diotima, žena znalá božských věcí – tedy „theoložka“ – ne vědma, ne prorokyně nebo nějaká delfská věštkyň, ty něco blábolily a nevěděly co, a teprve kněží kolem to museli interpretovat. Ale když je někdo znalý božských věcí, pak je to theolog, samozřejmě theolog v tom starém, předkřesťanském smyslu. A tato theoložka Diotima uváděla vlastně budoucího filosofa do filosofie, poněvadž Sókratés tam říká, co mu řekla Diotima, a

přítom to reprodukuje už se svou interpretací. A tam vidíte, tam je skutečně demonstrováno, že ho uváděla do filosofie.

Ovšem mimo jiné mu ta Diotima řekla, že Erós není žádný bůh. Když to Platón psal, vlastně uplynulo jenom málo let od odsouzení Sókrata. A dalo by se to interpretovat také tak, že Platón vlastně ještě dodatečně denuncoval Sókrata. On byl přece odsouzen ze dvou důvodů, a jedním z nich byl ten důvod, že neuznává athénské státní náboženství. A ke státnímu náboženství také náleželo uznávat Eróta za boha. A Sókratés tam teď jednak cituje Diotimu a jednak sám její výklad přijímá a shodně vykládá, takže to bylo jakoby potvrzení, že byl odsouzen právem. No a ten druhý důvod byl, že kazí mládež; jestliže někdo říká veřejně takovéhle věci, tak tím kazí mládež, a není třeba o tom dále hovořit. V této souvislosti, když vzpomíná na tu Diotimu, je tam taková krásná myšlenka, že Erós je první filosof. První filosof – co to znamená? To neznám, že by snad byl ještě před Pýthagorou, nýbrž že to je prototyp, *archetyp* filosofa. A to musíme tady připomenout, že *archetyp*, to je termín, se kterým přišel Carl Gustav Jung, a jeho žák, který se pak dal na religionistiku, Mircea Eliade, tento koncept, tento pojem, historizoval. U Junga najdeme jenom *archetyp* buď individuální, který se konstituuje v mládí, takže dítě má vtištěno od raného věku, že otec je velký ochránce, ale i přísně trestající, a z tohoto *archetypu* si potom i do dospělosti vytvoří obraz boha. To je výklad psychoanalytiků. Tak to je buď takovýto individuální *archetyp*, nebo jsou kolektivní archetypy, které se předávají z generace na generaci a jsou celým skupinám společné. A tady Mircea Eliade udělal důležitý krok kupředu, že ten *archetyp* historizoval, to jest ukázal, že na začátku byl vždy nějaký čin bohů, heroů nebo zbožněných prapředků, a tento čin, protože se jednou stal, je skutečný, a protože se stal, víme také, jak dopadl, a proto ho musíme napodobovat, abychom nedopadli hůř. Takže když si to máme přiblížit, tak třeba bylo možno říci, že když vykročila Diana ráno pravou nohou, a my teď vykročíme levou, nesmíme se divit, že nic neulovíme. Když Diana vzala sedm šípů do toulce a měla luk z toho a toho dřeva, a my to máme jinak, nesmíme se divit, že nic nezastřelíme. My to musíme všechno naprosto přesně napodobit, až do identifikace, tj. ztotožnění s Dianou. Právě tato tendence, jak ukazuje Eliade, je ve všech mýtech, ačkoli jsou jinak velmi odlišné, ale právě v tomto směru jsou jakoby konvergentní, totiž že konvergují k onomu pověstnému „mýtu věčného návratu“. O tom Eliade napsal také knížku, kterou už máme i v češtině. Tato myšlenka *archetypu* nám představuje jakousi mytickou předlohu těch známých platónských, neříkám Platónových, idejí. Ty ideje jsou jakými *archetypy*, které se pak otiskují do beztvarého toku, tedy přesně je to *demiurg*, tento prabožský stvořitel, který otiskuje vhodně vybrané ideje do toho „tekoucího blátíčka“, kde otisk vydrží jen nějakou kratší dobu, protože to všechno teče. Takže tohle vlastně ukazuje na jedné straně, že filosofie ještě i na řeckých vrcholcích pracuje s některými mýty či mytickými prostředky, ale racionalizuje je, zbavuje je těch historek, té narativity, toho vyprávění, co bohové udělali – to je filosofa nedůstojné. Proto také Aristotelés kritizuje Platóna, že mluví o *demiurgovi*. To je z jeho hlediska nevědecké. A proto toho *demiurga* škrtá, ačkoliv ten má ovšem u Platóna jednu velmi důležitou funkci: ten tam totiž něco DĚLÁ. Ideje nedělají nic. Aristotelés potom ještě také kritizuje to tekoucí blátíčko, ten beztvarý pohyb, protože to je nelogické, logicky rozporné, jak říká. Když je něco beztvaré, jak bychom potom mohli vědět, že to teče, že se to hýbe? A když něco teče, když se něco pohybuje, tak jak by to mohlo být bez tvaru? To přece vždycky nějaký tvar musí mít, jinak není žádný pohyb možný. A v tom má Aristotelés nepochybně pravdu. Jenže tím přišel o druhý zdroj pohybu. Nicméně je vlastně Aristoteles

nám, lidem dvacátého století, ze všech těch starých myslitelů nejbližší. Jeho problém je i náš problém: jak vůbec lze myšlenkově přistoupit k pohybu, jak porozumět, co je to změna? On sice sám říká v *Metafyzice*, že o tom, co se mění, není možná žádná pravdivá výpověď, ale zároveň nedělá nic jiného, než že píše knihy o změnách a proměnlivosti, jako když třeba píše *PERI URANOY*, česky *O nebi*, to máme také přeloženo. Dokonce i v *Metafyzice* samé najdeme místo, kde říká, že obloha je nejbliž k pravdě, protože se tam sice všechno otáčí, ale v rámci toho vše zůstává na svém místě. Pořád oceňuje tu neměnnost, ale zabývá se pohybem. Činí dokonce pohyb jednou ze základních idejí své filosofické koncepce. Tedy v tom je nám blízký.

Já jsem tohleto uváděl proto, abyste si uvědomili, že pohyb, změna, čas, to vše v řecké filosofii je skutečně ne-li vyloučeno, tedy marginalizováno, a někteří to opravdu vylučují. Tak třeba Parmenidés říká, že pravé jsoucno, to, co vskutku jest, „nikdy nebylo, nikdy nebude, vždy jest“ – tam se nám objevuje ono „stále nyní“ – *aeternum nunc*, právě tím se vyznačuje pravé jsoucno. To je rozdíl od předchozích filosofů. U Thaléta voda je živá, u Anaximena je vzduch živý, u Hérakleita je oheň živý – to víme přece ještě i my, když se díváme do řeřavých uhlíků, jak tam ty plamínky vznikají a zanikají, jak se rozrůstají. No, oheň je odedávna obrazem života. Kdežto Empedokleovy tak zvané elementy, prvky, *STOICHEIA*, jsou už zcela mrtvé. A proto tam musí mít ještě nějaké činitele. Empedoklés ovšem k vodě, vzduchu a ohni přidal ještě Zemi – žádný filosof neuvažoval do té doby o Zemi, protože Země byla bohyně. S takovými mýty žádný filosof nepracuje. To, že Empedoklés ji uvádí k ostatním třem, je závažným dokladem nejenom toho, že už to pro něho není žádná bohyně, ale že je to dokonce cosi mrtvého, jenom mrtvý prvek. A právě proto tam Empedoklés potřebuje Lásku a Svár, které těmi mrtvými prvky hýbou. Můžeme – a dokonce musíme – se tázat: kdo to zavinil, že *ARCHÉ*, která byla původně chápána jako oživená, se stala mrtvým *STOICHEION*, mrtvým elementem? Kdo to zavinil? Byl to Parmenidés a jeho elejská škola, která zpochybnila, vlastně likvidovala mnohost, likvidovala změnu, pohyb, čas – to byl první konec filosofie v dějinách! S tím se nedalo dál už nic dělat.

Já už o tom nebudu víc vykládat, vy to všechno víte, je třeba si tohleto jasně uvědomit, že tady jednak došlo ke konci filosofie, takže další filosofie mohla existovat jenom tak, že se pokusila o kompromis. Na jedné straně tu bylo ono *HEN KAI PAN* – jedno a veškeré – Parmenidovo, jež představovalo velmi vlivnou a sugestivní myšlenku, která ovlivnila celou další filosofii, a nejenom řeckou, ale ještě středověkou a dokonce ještě někdy i naši: mnohým to ještě dneska straší v hlavě. A na druhé straně všichni věděli, že to takhle nemůže být. Třeba ty slavné Zénónovy argumenty – to byl žák Parmenidův. Každý věděl, že i chromý Athéňan, téměř nechodící Athéňan předběhne želvu, i když jí dá sto metrů, ba kilometr náskok, takže ani není zapotřebí přivolávat *Achillea* – každý to věděl, ale nedovedl ten Zénónův argument vyvrátit. A trvalo to mnoho set let, přibližně dva tisíce let, než se podařilo to skutečně naprosto přesnou argumentací vyvrátit. Vidíte ten obrovský rozdíl mezi tím, když vám něco říkají smysly, a vy to nejste schopni nahlédnout rozumem. Tohleto je ten obrovský vynález Řeků, že chtěli všechno nahlédnout rozumem. Takže říkat, že nám smysly říkají, že *Achilleus* předběhne želvu – to přece není žádný vážný argument! Musíte především vyvrátit ten argument Zénónův, že než *Achilleus* doběhne tam, kde je ta želva teď, tak ona mezitím popoleze, a než doběhne *Achilleus* tam, kam popolezla, tak ona zase popoleze, a tak to jde do nekonečna a on ji nikdy nedohoní. Tento argument tedy musíte vyvrátit, a to ne tím, že řeknete, „tak se půjdeme podívat.“ Smysly nás klamou, my to přece víme. Tak ta fascinace těch

starých řeckých myslitelů tím logem byla tak obrovská, že byli ochotni odepsat vše, co nám říká empirie, smyslová zkušenost. Takže ti další filosofové dělali kompromisy. Nebylo jiné cesty. Museli připustit, že něco se hýbe a něco ne. A museli najít mezi tím obojím nějaký vztah. A to najdeme třeba i u takového Platóna, a není v tom sám: je to určité kompromisní řešení, protože bez toho by byla filosofie bývala skončila.

Tady vidíme, jak těžko se v řecké filosofii prosazovala myšlenka změny a pohybu. A když teď mluvíme o poslání filosofie, no tak jak bychom mohli mluvit o poslání, kdyby nebylo času, kdyby nebylo pohybu, kdyby nebylo nových věcí, kdyby nebylo emergence něčeho, co ještě vůbec nikdy nebylo. Sama filosofie se přece nějakým způsobem objevila, když předtím nebyla. Je jedna důležitá věc, kterou bychom měli vědět, že si musíme odvyknout rozostřovat věci ve filosofii. Filosofie se nemůže nikdy dost spolehnout na tu empirii a musí dávat pozor na tu logickou výstavbu. A jestliže do těch *archai* nebo *stoichei* uloží nebo neuloží něco, s čím se pracuje, to pak má obrovský vliv na celou další filosofii. No a tedy velmi záleží na tom, jak si vlastně filosof představuje to filosofování. A filosofové řečtí věděli a skutečně vědomě stavěli logos proti mýtu. Věděli tedy, že mýtus tu logiku, a tedy tu filosofii neobsahoval. Oni to postavili proti sobě. Trochu víc, než bychom jim připustili, ta logika tu, jak jsme řekli jenom odbourala tu narativitu, nemluvilo se o bozích. Mluvilo se o *archetypech*, mluvilo se o idejích, o *atomech* atd. To jsou všechno věci, které však na začátku nějak byly, a ostatní se potom nějak relativizuje. Oni takhle k věcem přistupovali, ale filosofie byla čímsi novým. A tohleto vůbec Řekové nezreflektovali. Kde se bere filosofie? Samozřejmě velcí filosofové si kladli tuto otázku. Velikán Platón si kladl tu otázku. A jak na ni odpověděl? Inu, žádné poznání není možné. Poznání idejí je vyloučeno. Je možno jenom vhodnými otázkami dovést každého k tomu, že si rozpomíná na to, jak ty ideje spolu souvisí, a také jak vypadají, protože lidská duše pochází ze světa idejí. Když upadla do těla, tak to vlastně skoro všechno zapoměla. Ale když přijde vhodný porodní dědek, jako byl Sókratés, on se chlubí tím, že je synem porodní báby a že tedy její babické umění, *maieutiku*, po ní zdědil. Jenomže na rozdíl od ní nepomáhá rodit děti, ale pomáhá rodit myšlenky. Tak to je krásná myšlenka a za tím je ta koncepce, že vlastně všichni všechno už víme, že dokonce otrok, to je z „*Menón*“, mladý otrok, který jenom umí „helenizovat“, otázka je, zda „helenizuje“ – *helenidzein* – on mluví řecky, protože je z Řecka, ale on jakoby dokáže i „řecky myslet“. Ale jinak musel být nevzdělaný. Sókratés mu klade otázky, a nakonec, po mnoha chybách, ten otrok odvodí, jak se geometricky zdvojí plocha čtverce. To je fantastická záležitost. Můžeme mít pochybnosti. „Ty otázky jsou příliš sugestivní.“ Můžeme to vyložit i jinak, ale za tím je jedna důležitá věc. Platón tady říká, že také duše otroka pochází ze světa idejí. To je ohromná věc. Ale zase tam máte zpochybněný čas, zpochybněnou proměnu. Poznání idejí, toho pravého jsoucna, není možné jinak než rozpomínáním, anamnezí. Vidíte, jak těžko se ten čas prosazoval, a můžeme říct, že nejdál se dostal Aristotelés, ale ani ten se nedostal dost daleko, protože on sice o pohybu mluví, pohyb je mu důležitá skutečnost, pohyb prostředkuje mezi možnostmi a aktuální skutečností, bez pohybu by všechno zůstalo jenom možnostmi – a kdo tedy dělá, vykonává ten pohyb? Tady si můžeme ukázat – to je takový *archetyp* vědeckého přístupu, já to vždycky ukazuji na chudákovi Aristotelovi, protože, my bychom se tomu neměli smát, ale ono to je ve skutečnosti k smíchu. On kritizuje svého učitele: to Platón říkal a kritizoval, že Aristotelés se k němu chová jako nezvedené hříbě k matce kobyle – nejdřív ho vysaje a pak ho nakopne. A skutečně Aristotelés dělal hodně pro to, aby „nakopával“ svého učitele Platóna a jedním z těch prostředků je, že kritizoval Platóna, že mluví

myticko o nějakém *Demiurgovi*, ale on sám ho pak potřeboval a teď nevěděl; *hylé* a *morfé*, látka a tvar, jsou pouhé možnosti – a kdo tady bude odpovědný za to, že se z nich něco uskuteční? V tom smyslu – ve středověku – se to zejména vypracovalo, že skutečnost má mody. Ale tady to ještě není docela přítomno. Jak můžeme najít toho, který uskutečňuje pouhou možnost? No a co udělá Aristotelés? Podobně jako atomisté vzali to Parmenidovo *hen kai pan* – jedno a veškero, které je kulaté nebo okrouhlé a nehýbe se a tak dále, má hranice, to vzali a rozsekali je na malé kousičky, pak řekli, že ty nejmenší kousičky už dále sekat nejdou. Kozák, jehož jsem byl posluchačem, říkal s takovým odporem: „To je ale ošklivý řeznický termín, to ‚*atomos*‘, už to nejde dál rozsekat.“ Tedy podobně jako atomisté rozsekali to *hen kai pan*, tak také Aristotelés, který si vážil z mně neprůhledných důvodů Démokrita, tak rozsekal toho *Demiurga* na malinký kousičky, a jenom, zatímco u Platóna byl ten *Demiurg* skutečně řemeslník, který měl před sebou materiál, jednak to tekoucí blátíčko, jednak ty ideje, a on to takhle bral o otiskoval jako malé dítě na písečku, tak ty kousičky toho *Demiurga* strčil Aristotelés dovnitř toho pohybu. Ty už tam nejsou tím činitelem, tím působitelem, který přichází zvenčí, nýbrž ty kousičky toho *Demiurga* pracují zevnitř; a tomu se říká věda: nesmíme mít *Demiurga*, ale protože ho potřebujeme, rozsekáme ho na kousičky, dáme ho dovnitř – a už ho není vidět. A to je vědecké! To dělá věda dodnes a my, filosofové jsme tu od toho, abychom na to ty vědce upozorňovali, když dělají takovéhle divné věci. A pak chtějí, abychom jim věřili.

Tak tohleto je jakýsi trochu podvodný pokus Aristotelův. Ale má to jednu důležitou věc; to, že to je uvnitř, se řekne řecky *en*, to, že to dělá tu práci, práce, dílo, je *ergon*, „*en-ergeia*“ je tedy ten kousíček *Demiurga*, který tam pracuje, který to vede od pouhé možnosti k uskutečnění. A protože to uskutečnění je jakýsi plán, program, ten cíl, nikoli jen pouhý konec, to je cíl toho pohybu, ten pohyb tedy není jen „*energeia*“, nebo to, co pohybuje tím pohybem, není jen *energeia*, ale „*en-telecheia*“, protože směřuje ke konci. To je vynikající myšlenka, která byla živá třeba ještě za Driesche na přelomu našeho století a u vitalistů té druhé linie ještě počátkem tohoto století. A Rádl je žákem Drieschovým a začíná jako vitalista a hodně z toho vitalismu mu zůstává. To je ta geniální myšlenka, která je za tím, která to mění, ono to skutečně není jen podobné, on přichází s něčím NOVÝM. Ten čas tam zapracoval, ale je to čas; proč vůbec dochází k pohybu? K událostem? Protože věci nejsou na svém místě. Ale na to místo směřují, poněvadž ty kousičky toho *Demiurga* tlačí každou věc, která není na svém místě tam, tím směrem, aby se na své místo dostala. A když se tam dostane, pohyb končí. U Aristotela není žádný setrvačný pohyb. Pokud je tady kolem nás pohyb – a to je ten platonismus Aristotelův, pokud se něco hýbe, a ono se to skutečně hýbe, to není jen nějaké mámení smyslů, pokud se něco hýbe, je to doklad, že svět je nedokonalý, ve chvíli, kdy bude dokonalý, všechen pohyb ustane. Vše tedy zůstane na svém místě, protože je to tak, jak to má být. A to, jak to má být, je dáno vlastně tou *morfé*, těmi *morfai*; u Aristotela není vyřešena otázka nějaké jedné, celkové *morfé*. Tam jsou jednotlivé *morfai*. Tedy ta forma je tady už na počátku. A tedy všechno to směřování nevede k něčemu novému, ale k tomu, co je ustanoveno už od samého počátku. Tedy, čas tam máme, pohyb tam máme, ale nemáme tam nic NOVÉHO! Ta „novost“ je už od samého počátku před-připravena. Takže nejdále došel Aristotelés; ale teď tedy, kde se bere ta filosofie? Když není možná novost? Kde je pravzor, nebo kde je nějaký ten plán, praplán, aby jednou byla vynalezena filosofie? Aby byly vynalezeny pojmy, protože bez pojmů není filosofie možná. Mluvit o staré filosofii indické, čínské, mluvit dokonce o filosofii starých Sumerů, jestli

jste četli *Historii Sumerů*, tak tam je kapitola nazvaná „Metafyzika starých Sumerů“, to je nesmysl! Jakého se může dopustit jen vědec filosoficky totálně neinformovaný, nebo negramotný. Filosofie je řecký vynález, a pokud ji najdeme někde jinde, tak pouze proto, že tam byla roznesena. Řečtina je původním jazykem filosofickým, všechny ostatní jazyky „zfilosofičtěly“ jen tak, že se orientovaly na řečtině a musely tu řečtinu překládat. Není jiné cesty; stejně jako kdyby byl oddělen kus světa, tak že by nedocházelo ke komunikaci, tak by tady někde byla velká kultura, jako jsou velké kultury bez kola, tak by byly také velké kultury bez pojmů. Nikde není rozvrženo, že nějaká (nebo dokonce každá) civilizace musí dojít k pojmům. To je vynález, ke kterému nemusí dojít. Podobně jako v biologii, placenta je vynález, ke kterému nemusí dojít. Na Novém Zélandu a v Austrálii k němu také nedošlo. Jsou tam místo veverek vakoveverky, místo myši vakomyši a tak dále. Tedy filosofie je cosi nového a filosofové řečtí to nevzali dost vážně. Ve chvíli, kdy to filosofové začnou brát vážně, a už začali, už dávno začali, tedy ve chvíli, kdy to začali brát vážně, vniká otázka po poslání filosofie. Můžeme se ptát na to, jak je možné, že už u toho Sókrata je ta filosofie chápána jako božské poslání. A teď jsme si to vysvětlili. Aniž to došlo až k tomu Aristotelovi, božské poslání je něco takového, jako ta *morfé*, v pouhé možnosti, a dříve nebo později pohyb, v tomto případě pohyb intelektuální, musí vynalézt tu filosofii. A to je to, co nám pořád v současnosti říkají vědci: vznikne-li v tomto vesmíru na jednom místě život, tak to znamená, že musí být na miliardách planet, i kdyby jenom na jedné planetě naší galaxie, tak jsou miliardy galaxií, a stačí, aby v každé galaxii jenom na jednom místě vznikl život, tak jsou miliardy planet, kde ten život jest. To je samozřejmě statisticky nepřipustné, z jednoho případu dělat nějaké statistické přehledy, ale zejména je tam předsudek, že nové věci jsou nějak zakódovány od samého počátku a že dříve nebo později, za všech okolností, které jsou jen trochu vhodné, k nim musí dojít. Co je možné, k tomu jistě dojde. Víte, jak je to zesměšňováno: je-li možný nějaký malér, nějaký neúspěch, určitě se dostaví. To je ta negativní stránka tohoto očekávání.

No a já bych vás chtěl nyní upozornit na jednu věc. Že totiž na začátku uvažování velice záleží na tom, abychom věděli, co děláme, když mluvíme, nejenom myslíme; tam taky, samozřejmě, to je daleko ještě důležitější, ale abychom věděli, co říkáme, když něco říkáme, protože jazyk není jenom nástroj, jazyk není jenom něco, čeho jsme pány, právě velmi naopak, jazyk je často pánem naším, jazyk nás vede, jazyk nám předřikává – a my musíme velice dobře kontrolovat, aby nás ten jazyk nevedl někam, kam nechceme a ani nesmíme jít. My se to musíme naučit. My stále mluvíme o tom – a fenomenologie na tom staví -, že ráno slunce vychází a večer zapadá. Ale ono to vůbec není pravda. My víme, že to tak není, my víme, že je to tím, že se točí Země a že to je tak, ale my musíme vědět, že i když říkáme, že slunce vychází a o východu slunce a východ a západ – a už nikdo to z těch evropských jazyků nikdy nevyloučí -, že všichni, buď už od rodičů, nebo od kamarádů, nebo nejpozději ve škole obecně se dovědí, že se Země točí a že to jenom tak vypadá, že slunce vychází atd. Tahle ta teorie je tu proto, abychom si uvědomili, že nás tady jazyk zavádí. A podobně se to má s mnoha věcmi a já bych nyní upozornil na několik slov, která mají v té naší problematice ohromný význam. Tak především se dětem od malička říká, že musejí být poslušné, poslušnost je jakási ctnost, která se někdy drilem, někdy domluvou, „cpe“ do malých dětí. Ale ono na tom něco je! Co to je vlastně poslušnost? Poslušnost je, když posloucháme třeba, když nasloucháme, tam je přítomné to ‚slyšet‘. Jak může například starý Řek přesvědčovat děti, aby byly poslušné, já nevím, jak to bylo řecky, když tam rozhodující je dívat se, to je obrovský rozdíl mezi tím, když se na něco

díváme, když něco vidíme, a když něčemu nasloucháme. Když se na něco díváte, tak aspoň dojem z toho je, a Řekové to tak interpretovali, že otevřete oči a všechno je před vámi, pokud něco nepřekáží. Pokud tam není něco, co by vám zastiňovalo pohled. Všechno je najednou před vámi, a tohleto „nahlížení“, „zírání“, „čumění“ na skutečnost, nazývali Řekové *theorein* a *theoria*. No to je ale něco, co nemůžete udělat v některých jiných oborech. Tak třeba, kdybyste chtěli mít okamžitě, v jedné chvíli před sebou celou Beethovenovu 9. symfonii, všechny tóny najednou, tak jednak byste ohluchli, je to příšerný hřmot, je-li to vůbec hřmot, protože i ten musí trvat aspoň chvíli, ale kdyby to bylo v tom momentě – ono, když se podíváte, tak to taky chvíli trvá, ale to si neuvědomovali Řekové, když chcete poslouchat, tak ta symfonie musí být v čase, ta nemůže, ze zásadních důvodů nemůže být celá najednou před vámi. Vždycky v té symfonii něco slyšíte, ještě si pamatujete, co bylo před chvílí, a už očekáváte, co přijde. Proto také nejvíc vychutnáte tu nádheru, když už to slyšíte podvacáté a ne poprvé. Poprvé jste ještě trochu bezradní, vy něco očekáváte a skladatel tam dá něco jiného, což vás na chvíli zmátne a vy to dost dobře neslyšíte. Vy to musíte znát. Ta největší nádhera na hudbě, jak to nedávno řekl Libor Pešek, jeden z našich nejlepších dirigentů, a zároveň, jak se tam přiznal, ó hrůzo sama, buddhista, který prostě prožívá tu nádheru toho, že on několik měsíců studuje tu skladbu a teď on přijde před ten orchestr, a ještě než začnou, on už ví, jak to bude! No tak tohle napsal, snad jste to někteří četli, vyšlo to v „Magazínu“ *Lidových novin*. Já jsem o tom vykládal a ukázal jsem to studentům s tím, že tohleto je kvintesence toho, co musela Evropa a co museli Evropané překonat. To je vynikající dirigent a on má filosofii, již rezignoval na Evropu.

Tedy důležitá věc je vědět, že jsou věci nové. Odkud to máme, my to přeci víme? Vy víte, že jsou věci nové; až na Peška, který se nadchne tím, že „VÍ, JAK TO BUDE“! My všichni naopak jsme přece znuděni, otráveni, když víme, jak to bude. Když někdo dneska ví, jak to politicky bude, tak já nevím, proč nejde a neskočí tam z té skály, když to VÍ. My přežíváme přece naději. My doposledka doufáme, že to nedopadne nejhůř. Tedy, jak to začalo, kde se to vzalo? Určitě to není z Řecka. No samozřejmě je to z Izraele! Je to od starých Židů. Když si přečtete trochu *Starý Zákon*, když se podíváte na takzvaného *Deutero-Izaiáše*, druhou část takzvaného *Izaiáše*, to jsou dva různé texty, tedy v samém úvodu tohoto *Deutero-Izaiáše* – on i sám *Izaiáš* je velice zajímavý. To je všem, kteří se hlásí ke křesťanství, velice důležité znát začátek *Izaiáše*. Tam v extempore *Izaiáš* prohlašuje slovo Hospodinovo, že Hospodin říká: „Kašlu na vaše oběti, kašlu na zápalné a suché a já nevím jaké, kašlu na vaše kadění, kašlu na všechno, co tady děláte, je mi to protivné!“ „Nudím se, nesnáším to! Kašlu na to, když chodíte do kostela!“ „Kdo toho kdy očekával od vás,“ (kralický překlad) „že budete chodit po síňcích mých?!“ „Jediné, co od vás očekávám? Očistěte se! Umejte krev, která je na vašich rukou! Pozdvihněte potlačené. Zastaňte vdovy a sirotky.“ To je ta pravá bohoslužba. I ten první *Izaiáš* je důležitý, ale já chci upozornit na toho druhého, na toho *Deutero-Izaiáše*. Ten tam říká: „Nekoukejte zpátky! Neohlížejte se zpět! Odvrátte se od toho, co bylo,“ „aj, já činím věci nové!“ říká Hospodin ústy proroka, „které nebyly a které budou. Já dělám dálnice na moři,“ Takovou blbost, dálnice na moři! „Já zavádím řeky do pouště!“ Které tam nikdy nebyly. To je to, co od vás očekávám, že budete ve mně vidět toho, který dělá věci nové. A ne toho, co udržuje svět v tom, aby pořád kolotal. Furt stejně... To je myšlenka neřecká.

Já nebudu rozvádět, co v Řecku bylo i mimo filosofii. Myšlenka osudu. Podívejte se na Aischyla, podívejte se na Sofoklea, podívejte se jak to bylo s *Oidipem*; jednak rodiče se chtěli

vyhnout tomu, co říkala věštba a jak on sám – nevěda o té věštbě – je nakonec řízen tou osudovostí, jak ho to nutí udělat vposledu ty hrůzné věci, a jak nakonec, když zjistí, že to bylo ve věštbě, tak si vypíchne oči. To jako, že se sám potrestá, tohle je ale něco, co nepřekonali ani Řekové. Ale naproti tomu ten maličký lid, který měl samostatnost vlastně jen pár desítek let a ostatní si musel vymýšlet a který neznamenal téměř nic, poznamenal Evropu tak, že my nemůžeme sobě rozumět jenom řecky, a dokonce ani ne především řecky. I když bez těch Řeků by to nebylo. My především to musíme vidět v souvislosti se starým Izraelem, samozřejmě zprostředkovaným křesťanstvím. To je věc, která se dneska také hodně zamlouvá, to proto, že ti křesťané vypadají dneska tak ohavně, že se k nim skoro nikdo slušný nechce hlásit. Pokud nepřekoná ten odpor už v dětství, pokud v tom není vychováván, prostě já jsem vyrostl v této tradici a kdyby nebylo některých inteligentních lidí, kteří mně s tím pomohli, já bych křesťanem v dospělosti nikdy nezůstal. Já jsem toho měl plné zuby, já jsem měl matku tradiční toleranční evangeličku, a ta prázdnota, ta formálnost a zároveň ta nadutost, ta strašlivá nafoukanost, že „my evangelíci jsem solí této Země...“ Prostě to je něco nesnesitelného pro mě, a přitom je to ve mně tak, že dodnes, a musím si přiznat, že ta moje církvička nestojí za nic, prostě mně to vadí, já bych daleko radši, kdyby byla tou solí Země, já to ze sebe nevyženu. Nicméně rozhodující je opouštět všechny předsudky. To je smysl toho, že ta žena *Lotova* se neměla otáčet, a když se otočila, stal se z ní ten solný sloup. Tedy to, k čemu vede tato základní myšlenka, kterou nenajdeme v Řecku, je, že člověk musí být obrácen tváří do budoucnosti, že se té budoucnosti nemá děsit; to je důležité, že v tom nitru ty *archetypy* sloužily k tomu, abychom se zachytili toho, co se už jednou stalo a co tedy víme jak skončilo. Takže když to uděláme přesně tak až do identifikace, tak se zachráníme. Protože za našimi zády je ta propast, ta zničující propast budoucnosti, v níž se může stát cokoli. A teď si představte, že najednou přijde někdo, vůbec s tímhle nepolemizuje, a říká, obraťte se, obraťte se na druhou stranu! A teď si představte, že vy jste ta budoucnost a vy jste a já tu minulost nechávám za sebou, to je obrat o sto osmdesát stupňů, a já na to kašlu, co bylo, já se obracím k té propasti nicoty, která ještě není a v které, jak doufám, že se stane to rozhodující. To je něco neuvěřitelného, to je obrat životní orientace, a s tím přichází ten starý Izrael. A tomu se původně říká víra: ne víra v něco, vykládat něco, nějaké představy, báchorky, to by byl návrat do mýtu, víra je proti mýtu. Mýtus orientuje lidský život na to, co už je, na tu praminulost, která se může kdykoliv zopakovat, která je pořád, to jsou ty „věčné návraty“. Víra, ta očekává stále nové, čili jednak je tady Bůh interpretován jako zdroj toho, co tady nikdy nebylo, je tedy vždy znovu zdrojem toho nového, a na druhé straně se člověk k tomuto novému vztahuje vírou, to jest tou odvráceností od toho, co bylo, a otevřeností vůči tomu, co přichází. Ale Izrael žádnou filosofii nemá, tam není žádná ponurost, žádný pesimismus; a já to neupírám jenom Číňanům, Indům, neupírám to Sumerům, já to upírám i těm Izraelitům, tam taky není, tam máme jakési stopy filosofie teprve v těch nejmladších starozákonních spisech, a to je v „*Kazateli*“ a „*Příslovićích*“ a v některých *žalmech* atd. v těch nejmladších listech, ale to je vliv řecký a vliv takový pochybný, takový pesimismus, to prostě není v této tradici, to je příměs, cizí těleso. V *Novém Zákoně* samozřejmě, tam ji máme. Nejstarší texty jsou od apoštola Pavla, a to byl helenizovaný Žid, který nota bene nikdy neslyšel Ježíše kázat. Takže prostě to všechno má z druhé třetí ruky, proto taky některé věci říká úplně jinak než říkal Ježíš. No tak to nechám teď stranou; důležité je to, že myšlenka nového přichází odjinud než z Řecka, myšlenka nového je úzce spjata s vírou. Tohleto všechno tak, jak já to říkám, přesně tak si to neuvědomuje – a ani neříká – Jaspers,

ale jistě jste četli tu jeho filosofickou knihu; on tam říká něco, co už před ním řekl Buffon, slavný francouzský přírodovědec, ten říká: „Dříve než budeme schopni dělat vědu, musíme v ni věřit“, tam je ovšem také určitá vada: věřit *ve* vědu, to se dá blbě interpretovat jakože věda je ten nový pseudobůh, na kterého všechno své zoufání a všechny své naděje složíme, to ne, ale my musíme doufat, my musíme věřit, že když tu vědu děláme, že to k něčemu bude, to je ten smysl. Ne věřit *na* vědu a že to k něčemu bude, že to není jenom nahodilá nějaká hrátka, která eventuálně se ukáže i jako užitečná, a také, že nám to nesmí být volné (jedno).

Myslím, že jedna věc je jasná, že máme-li mluvit o poslání filosofie, že tady musíme vzít na vědomí, že se něco v té Evropě stalo od té doby řecké a že to poslání – i když najdeme nějaké náběhy u Sókrata i jinde, – že vlastně my tomu rozumíme teprve odnedávna, že filosofie může mít nějaké poslání. A jaké poslání? Inu není to poslání vědy. Filozofie není věda; ještě přesněji řečeno: filozofie není pouhá věda. Filozofie se liší od vědy v mnoha věcech, ale třeba Patočka říkal, že ten základní rozdíl, že zatímco věda postupuje vpřed tím, že přidává další a další poznatky k těm, které už má, jenom občas to musí nějak nově uspořádat, filozofie jde dopředu, když couvá. To znamená: filosof udělá krok – a pak třeba týden setrvá, aby zjistil co to vlastně udělal, když udělal ten krok, aby to věděl, na čem to záleží a jaké jsou předpoklady toho kroku, co všechno bylo potřeba k tomu, aby k tomu kroku mohlo dojít. To samozřejmě nedělá při každém kroku; když dělá kroky, které už byly dávno takhle analyzovány, jenom občas musí provést revizi toho, jak to bylo analyzováno. Filosofie je v podstatě reflexe. Orientace této reflexe, jedním z nejdůležitějších témat filosofických je, co to je vlastně filosofie. Toho žádná věda není schopná. Třeba chemik nemá žádný lakmusový papírek, aby zjišťoval, jestli dělá ještě pořádek chemii, nebo ne, a nemá lakmusový papír, který by mu řekl, jestli myslí správně, když dělá tu chemii, anebo zda nemyslí správně. Na to žádná kyselina nebo louh neexistuje. Prostě, když vědec chce zkoumat svůj myšlenkový postup, dělá to vždycky jako diletant, tedy pokud není filosoficky instruován. Teď si představte, že situace našich věd je v tom, že v každé vědě je tolik vědeckosti, kolik to ten filosofický diletantismus našich vědců dovolí. To znamená, že filosofie má vůči vědám jakousi povinnost, to patří mezi poslání filosofie, filosofie musí analyzovat, musí reflektovat to, co dělají vědci, ale aby to mohla dělat, tak musí vědět, co dělají. Filosofie sama, jednooborová, doufám, že tady nemáte jednooborovou. Já sám jsem několik let na pražské filosofické fakultě bojoval proti jednooborové filosofii a pořád tam ještě je, to je nonsens: filosofie je reflexe, ale dneska jedna z nejvýznamnějších reflexí je reflexe vědy, a filosof nemůže reflektovat vědu, když ji nezná. Filosof musí mít jako vedlejší obor nějakou vědu, aby věděl, co vědci dělali, aby měl co reflektovat, a ne jenom o tom z dálky něco povídat, to je jedna věc. Za druhé musí reflektovat to, co dělají a říkají politikové. Politikové strašlivě žvaní, ale někdy ani nevědí sami, co vlastně říkají, nejenom že jim často ulítnou věci, které jsou neudržitelné, ale oni velmi často říkají opětovně různé věci, a oni nejsou schopni analyzovat, co to vlastně říkají. Už jenom pomoc těmto politikům je velmi důležitá. Až dosud si politikové uvědomovali, že například nemůžou koktat, že nemůžou hledat slova, že musí mluvit jako by to všechno znali. Oni berou hodiny rétoriky u herců. Dříve nebo později přijdou na to, že bez těch filozofů se neobejdou ještě zdaleka tolik, než bez těch rétorů. To všechno potřebuje čas; i tady také je poslání filozofů. Filosofové zejména musí reflektovat, co to je filosofie. Když nebudou schopni reflektovat, co to dělají, když filosofují, tak nemají vůbec nárok na to, aby reflektovali, co dělá někdo jiný, oni si musí nejdříve zamést před vlastním prahem. To je podmínka jejich filosofické odpovědnosti a jejich filosofického poslání. Tady je také jedna

důležitá věc: když filosof chce zjišťovat, co vlastně dělá, co vlastně udělal, když udělal ten krok, tak si musí uvědomit jednu věc, že Řekové nás zatížili strašlivým předsudkem, který si můžete ověřit na začátku čtvrté knihy Aristotelovy, když tam sice neříká slovo, které je mnohem pozdější, totiž *ontologie*, ale podává výměr, co je to *ontologie*, říká: existuje taková věda, která se zabývá jsoucím jako jsoucím. To přece víte, že používají velmi rádi takoví lidé, kteří nevědí, co říct, tak řeknou, že je něco ‚jako‘: „Tohle je pes jakožto pes.“ Co to vlastně znamená to: zabývat se jsoucím jako jsoucím? Němci to někdy překládají – „zabývat se jsoucím, pokud jest“, myslím, že to je daleko přesnější překlad toho *to on hé on* a znamená to toto: Když se budete zabývat jsoucím jakožto jsoucím, to jest pokud jest, tak se tím myslí: pokud právě teď jest. Kdyby byly otevřené – a to je můj starý příklad, možná to proniklo až sem – dveře a příběhl by pes a já bych se zeptal, „co to příběhlo“, a vy byste řekli, že pes, a já bych se zeptal, „byl ten pes celý pes?“ A vy byste řekli, „no samozřejmě, čtyři nohy, obě uši, plno chlupů...“ A to by byl omyl. To byl nepatrný kousek psa, co tady byl. To byl ten pes *hic et non*, v této chvíli, ale například už ten pes před jednou minutou, před hodinou, ten pes, který se kdysi narodil a byl štěně, ten tady nebyl, a není tady taky ten pes, až bude úplně bez čichu, nebude vidět, nebude slyšet, starej umírající pes. To všechno je jeden pes, a to je to jsoucí, to je ten celý pes. Podobně vy, někteří jste již ženatí nebo vdané, ale pokud si budete brát partnera, tak si neberete partnera v tu chvíli jak je, vy si ho berete s jeho celou minulostí a slibujete mu, že vaše budoucnosti budou společné. To bez (filosofie nelze?) Takže z toho vyplývá, že všichni my daleko víc nejsme než jsme. My jsme jenom teď v té chvíli, ale my musíme myslet na svůj život vcelku. Kdo myslí jen na ten okamžik nyní, tak není dost člověk, protože člověk je právě jediná bytost, která je schopna myslet tak, že svou přítomnost rozšíří o minulost a o budoucnost, že o tom ví, že plánuje do budoucnosti, a zároveň bere na sebe odpovědnost za to, co se stalo včera. Jinak by nebyly možné soudy, nebylo by možné odsoudit někoho za něco, co udělal osm let předtím. Filosofie si musí uvědomit, že se nemůže zas dál zabývat jen ‚jsoucím, pokud jest‘, ale že zejména se musíme zabývat jsoucny, i pokud nejsou a že zejména se musí zabývat tím, co vůbec ještě nikdy nebylo, ale jednou bude jako ‚to nové‘. Po mém soudu posláním filosofie je toto si uvědomit, vypracovat na to nové programy, nové pojmové prostředky, protože ty staré, řecké, již nevyhovují.

Děkuji vám za pozornost.

Dotazy:

Jestli se můžu chtít zeptat na tu metaforu slyšení; jestli jsem to správně pochopil, slyšení je to, co nám umožňuje chápat nepředmětně, to znamená ne dívat se na nějaké věci, ale vnímat je jako takové podněty z celku, ale vy tam připomínáte čas, takže to slyšení umožňuje svět uchopovat v celku. Jestli byste mohl nějak tuto problematiku přiblížit, třeba aplikovat ji na nějaké další příklady.

Ano; já jsem před mnoha lety někdy v šedesátých letech pracoval v jakémsi dokumentačním lékařském ústavu, a tam docházely časopisy jako *Scientific American*, který tehdy byl spíš podobný našemu *Vesmíru*, byl to popularizující časopis, bylo tam mnoho zajímavého, ten vychází i dnes, trochu se úroveň zvedla, naopak *Science* se trochu snížila, takže jsou to velmi souměřitelné časopisy, a tam jsem našel, měl jsem to každý týden k ruce, musel jsem s tím pracovat, dával jsem to vědeckým pracovníkům atd., čili jsem si toho všiml; a tam byl takový zvláštní článek, že v USA vybrali čtyřicet odborníků na obrazy, na umění, a čtyřicet lidí, kteří

nebyli odborníky, ale nějaké své zkušenosti již s tím měli, a teď jednoho po druhém posadili a skrytá kamera sledovala pohyby jejich očí a najednou jim ukázali obraz, který ještě nikdo nikdy neviděl, úplně nový obraz. Tady se ukázala zajímavá věc, že zatímco všech těch čtyřicet laiků, neoborníků, těkalo po tom obrazu naprosto chaotickým způsobem, tak ti odborníci těkali jen malou chvíli a potom už začali číst ten obraz, už mu rozuměli a pohyby jejich očí se začaly podobat. Proč tenhle příklad uvádím? Protože Řekové nedobře chápali, co je to vidět, vidět je také číst, to je jedna věc – to znamená, že i vidět znamená pracovat s časem. Jenže jaksi ten čas pak ubíhá rychleji a vypadá to, jako že to máme všechno před sebou. Jenže když máme před sebou věci, v kterých se nevyznáme, je nerozpoznáme. Na to je zvláštní jazyková hříčka, že když jdete po „Václaváku“ a roztáhnete ruce a někoho se dotknete, tak tím jste ho nepoznali, je to člověk, který je ozvláštňen, ale vy jste ho nepoznali. Naproti tomu poznat můžete jen někoho, koho už znáte, mezi davem lidí můžete poznat jenom toho, koho už znáte. Skutečně poznání neznamená a nemůžeme je interpretovat, jako že je to otevření očí. Když otevřete oči, tak vůbec nic nepoznáte, to poznání je oscilace, kdy stále něco znovu vidíte, i v tom vidění, a vy si to dáváte do kontextu, do souvislostí, prostě to vidíte lépe. Tak to je jedna věc, kde je jasné, že vlastně to poslouchání je lepší přístup než to vidění, protože my tomu vidění můžeme – jako Řekové – špatně rozumět. Ve skutečnosti ale i to vidění je vlastně naslouchání. Je to čtení v té podobné ‚koncepti‘. V tom společném „chytání“.

Druhá věc, kterou lze uvést, když už jsme u těch obrazů, je to, že co máte před sebou jako artefakt, není ve skutečnosti umělecké dílo, i když vám se zdá, že otevřete oči a máte celý obraz před sebou. Vy ho fakticky musíte ‚přečíst‘, ale co to vlastně je přečíst? Vy musíte přes ten vnějšík toho obrazu, ten třeba v případě abstrakce, abstraktního obrazu, vám vlastně hned nic neříká. Musíte u toho setrvat a nějak porozumět, jakési jiné řeči, jinému promlouvání než jste zvyklí, tam nejde o podobnost; tedy vlastně najít způsob, jak přistoupit, jak vidět správně obraz, to vyžaduje zase jakousi oscilaci, nechat se vést nejprve tím, co vidíte na první pohled a potom pronikáte „za to“ dozadu, teď něco nahlédnete, co vlastně vidět není, ale co je za tím, pak se vrátíte atd., a najednou tam vidíte víc věcí a dávají vám větší smysl, širší souvislosti. To vám dovolí proniknout znovu dovnitř a zase něco uvidíte, a takhle to děláte v těch oscilačních pohybech tak, že nakonec rozumíte tomu obrazu. Proto právě některým lidem obrazy nedávají smysl, zejména ty abstraktní, protože oni tohle neumějí dělat, oni se to musí naučit, jako se vy musíte naučit číst. Třetí příklad, když máte před sebou knihu, tak máte před sebou potištěný papír, i když je to vzácná kniha. Tak třeba Bible, to je štos potištěného papíru. Když je to román, tam se nic neděje. Tam je jen ten potištěný papír. Vy musíte přijít a teď to dešifrovat, vyluštit a dát kus svého života, třeba když je to detektivka, až dvě hodiny. Musíte ho dát té knize, abyste porozuměli vnitřnímu času toho děje. Ono se tam fakticky nic neděje. Vy si to všechno podle toho, jestliže umíte číst, vy si to všechno musíte vymyslet. Ono to tam není. Ale není to tak i se vši skutečností? Není to, co vidíme, ve skutečnosti jen jakýmsi poukazem, jakýmsi pozváním, abychom porozuměli tomu, co je za tím, jako v tom textu? Není vlastně psaní, písmo, čtení jenom nápodoba toho, co je nezbytné již daleko před tím? Co ale ovšem vnímáme teď? A poslední věc, jenom ocituji, je v Německu jakýsi velmi skeptický, ale nesmírně inteligentní filosof, jehož filosofie mě velmi otravuje, ale jehož čtení mě nikdy neotravuje, protože tam má skvělé myšlenky a já teď jednu ocituji, on tam říká, co je to hermeneutika, „Hermeneutika je disciplína, která vás naučí přečíst v textu to, co tam není.“ To vypadá jako vtip, ale je to nesmírně hluboká myšlenka. Poněvadž to, proč čtete knihu, to tam vlastně není.

Představte si, že my spolu mluvíme pomocí zvukových vln a v těch žádný smysl není. To není pravda, že to přenosy nejsou, to jsou přenosy fyzikálních dějů, ale my jsme schopni z nich vyinterpretovat, vyexegetovat, my jsme schopni je dešifrovat a najít smysl, který v nich není, který byl snad u toho, kdo vyslal ten zvuk. A k tomu je potřeba dost toho času, k tomu potřebujeme tu budoucnost. Kdybychom neměli dost času, tak nemáme čas na dešifrování, a to znamená, že smysl není možný. Není žádný nadčasový, nečasový, bezčasový smysl. Smysl se vždycky týká toho, co se děje, a vždy je založen tím přicházejícím časem. Kdyby náhodou se stalo, my jsme zvyklí to tak říkat, pravil Hume, ale že žádné zákonitosti nejsou, jenom jsme zvyklí, že každý den je den a pak přijde noc, a pak zase přijde den, takže to očekáváme, říkal tomu nikoli *faith*, nýbrž *belief*, a překládá se to do češtiny nejlépe jako „návyk“, to není víra, to je návyk. My jsme zvyklí, že se střídá den s nocí, ale odkud přichází to, že vždy je něco nového? Vědci nám dosud na základě předsudků řecké kauzality říkali, že dnešek je příčinou zítřka stejně tak, jako včerejšek byl příčinou dneška. To je naprosto chybné uvažování, prostě a dobře by žádný zítřek nebyl kdyby nepřicházel čas, ale odkud přichází? No jistě ne z minulosti! Každá událost, než začne se dít, ještě není, to znamená je někde v budoucnu, a když se začne dít, tak postupně prochází těmi přítomnostmi, až je pak v minulosti. Všechno začíná v budoucnosti, kdyby budoucnosti nebylo, kdyby budoucnost najednou přestala přicházet, tak celý tento vesmír se zhroutí. Představte si, že by najednou přestal být čas, atomy by neměly čas kmitat, elektrony by nemohly pouštět fotony, nebyl by na to čas. Fotony by se nemohly vlnit ani bělat, protože by nebyl čas. Všechno by to najednou skončilo. To, že přichází čas, není náležitost světa, ten svět potřebuje čas, aby byl, a to platí pro každého z nás.

Já bych se chtěla zeptat, co je to čas?

Na to velmi chytře odpověděl Augustin, který v *Konfesích* řekl: ‚Když se mě nikdo neptá, tak vím, a když se mě někdo zeptá, tak vlastně nevím.‘ Není to ‚něco‘. Když se ptáte, ‚co to je?‘, tak chcete z toho udělat ‚věc‘ – a ona to není žádná věc.

Mám takovýto dotaz, pokud říkáte, že si máme v životě hledat nějaký cíl, který má směřovat k něčemu novému, a zároveň ty věci nové my formujeme na základě empirie, je to tak, nebo se mýlím?

To jste si vymyslel a to jak v té první části, tak v té druhé. Zkuste to formulovat ještě jednou, abych vás nechytal za slovo.

Máme věřit v to, že veškerá naše činnost...

To ale říkáte jinak. Zkuste to opakovat autenticky tak, jako poprvé, my vás budeme opravovat a případně vám pak odpovím...

Já jsem se původně chtěl zeptat, jestli formujeme ty naše cíle na základě empirie...

To jste řekl až na druhém místě, vy jste na začátku řekl něco jiného. Filosofie má jistý předpoklad, já jsem bohužel postižen velmi nedostatečnou pamětí, v době studií jsem prodělal encefalitidu, a tak má paměť je zvláště špatná. Nicméně jsem si zapamatoval, když Patočka takovým odsuzujícím až výsměšným způsobem pronesl, „tenhle ten chce dělat filosofii, a on neudrží myšlenku ani půl minuty!“. Udržet myšlenku, to je strašně důležité. Jinak nemá smysl

hovořit; tedy zkuste to říci tak, jak jste to řekl poprvé. Já vím, že teď jsem vás znervóznil, nic se neděje, všichni to slyšeli a budou vás opravovat.

Že cílem našeho života je něco nového...

Prostě, že náš život má cíl, a ten cíl že je dán něčím novým. To je problém, cíl, to je Aristotelés, a Aristotelés o něčem novém nemluví. Čili vy jste dal do souvislosti dvě věci, které k sobě nepatří. Prostě buď náš život má cíl daný, anebo žádný cíl nemá. Jestliže má daný cíl, tak jakou funkci má tam to nové. Pokud náš život má cíl a my o něm nevíme, tak nejsme lidi, tak jsme marionety, kdo si to s námi hraje, když nám dá cíl a my o něm nevíme? My takhle uvažujeme o cíli jenom tak, že máme před sebou řadu možných cílů a my některý zvolíme, ale zvolíme svobodně. To znamená žádný z těch cílů není ‚dán‘. Ty všechny si musíme vymyslet tak, jako obsah té knížky: tam žádný smysl není. Ten cíl jako jakýsi smysl, který volíme, můžeme ho volit tak, že někoho napodobíme, že je někdo naším vzorem, ale můžeme se rozhodnout taky pro něco, co ještě nikdo nikdy neudělal, a čím více toho víme, tím spíše jsme schopni odhadnout, že to je opravdu něco nového, co ještě nikdo nikdy neudělal. Představte si, že se ráno nebo v noci probudíte, a teď máte myšlenku, a představte si, že ta myšlenka celému lidstvu přijde jenom jednou a jenom vám, když jste se probudil ve dvě v noci a vy nevíte, že to je myšlenka, která může spasit lidstvo. A vy si ji nezapíšete a ráno o ní nic nevíte. Proto já říkám studentům na filosofii toto: „Každá věc, která vás napadne, stojí za to, abyste vstali a nebyli líní ji jít zapsat.“ Ráno se podíváte – a teď vidíte, že to je úplná blbost; ale je to pořád lepší, než kdybyste nechali utéci něco strašně důležitého. Vy nevíte, jestli vás někdy nenapadne něco velice důležitého – to je forma očekávání toho nového. To není cíl, vy nevíte, jestli to k vám přijde, jestli na vás padne ten *nápad*, ale musíte být na to připraveni. To je to, o čem jsem mluvil, ale jakmile tam dáte slovo cíl, tak už je to stará filosofie.

Apoštol Pavel věřil, že by mohla filosofie být zavádějící, když říká v některém ze svých listů: „Nenechte se ztročit filosofií.“ Jak byste interpretoval to, před čím varuje, nebo to, co je ve filosofii tím úskalím, v kterém vidí nebezpečí?

Ano, to je Kolosenským 2,8, tam apoštol Pavel, bohužel je to přeloženo špatně jak v ekumenickém překladu, tam jsou dvě chyby vážné, a kraličtí to v jedné věci to druhé mají správně, a proč? Tam byl důvod, bohužel u ekumenického překladu to musela být nedovednost nebo jak bych to nazval. Kraličtí to přeložili tak, že apoštol Pavel varuje před moudrostí světa, ale ve skutečnosti v řečtině je „před filosofií“. To je také zcela výjimečné, že vím, že je to Kol. 2,8, protože je tam slovo filosofie, to tam není mockrát. Ne že bych znal celý Nový zákon nazpaměť. Profesor Souček, ten to znal řecky i česky a přesně věděl, o který verš se jedná, to já ne, ale tohle čirou náhodou ano, tak jsem se chtěl s tím vytáhnout. Tam skutečně v řečtině je *filosofia*, a to v množném čísle, tedy *filosofiai*. To jsou ty *filosofie* a apoštol Pavel – a nebudu se vůbec dotýkat toho, jestli to apoštol Pavel napsal, nebo ne, o tom se diskutuje... Prostě list Kolosenským je varování před *filosofiemi*, už to je jasné, že nejde o jednu filosofii nebo filosofii vůbec, nýbrž před určitými filosofiemi. To před jakými, to je tam řečeno. Zase je to špatně přeloženo. Já vám to přeložím teď, ale to si pak zkontrolujte. Tam se varuje před „filosofiemi podle tradice“, to je podle toho, co se traduje, to je za prvé. Za druhé před filosofiemi „podle prvků světa“. Důležité je, že tam jsou ty prvky světa, TA STOICHEIA TOY KOSMOY, i když je ovšem zřejmé, že v té době bylo STOICHEION už něco jiného než kdysi před

staletími. Nicméně je zajímavé, že se tam varuje před filosofiemi jednak podle tradice, jednak podle prvků světa. A teď následuje: „ale nikoliv podle Krista“. Tedy tam jsou proti sobě takovým tvrdým způsobem postaveny různé filosofie, varuje se před filosofiemi podle tradice a podle prvků světa, ale ne podle Krista. To znamená, že vlastně ta formulace nevylučuje „filosofii podle Krista“. To je první věc.

Za druhé, o něco maloučko dál je tam Kristus charakterizován jako ARCHÉ. Obojí je filosofický postup, používá se filosofických termínů, kategoriemi ARCHÉ a STOICHEION jsou postaveny proti sobě dva přístupy, dvojí způsob myšlení. Teologové by to přinejmenším měli vzít vážně a náležitě to interpretovat. Já od toho nejsem, já je na to jenom upozorňuji. Mě zajímá, že teologové píší různé christologie, teologické christologie, například náš přední novozákoník Petr Pokorný, nyní děkan fakulty teologické, napsal knihu o christologii a tam toto pojetí vůbec není zmíněno. Já jsem ho na to samozřejmě upozornil, na toto místo, což nepochybně znamená: christologie, ale filosofická, nikoliv teologická, protože se tu interpretuje Kristus jako *arché* – a je to u Pavla, to znamená v těch nejstarších novozákonních textech. Je to tedy ještě dlouho před Janovým evangeliem, kde Kristus je interpretován jako LOGOS, což je další filosofická interpretace. Tedy já si myslím, že musíme především samu Bibli číst lépe a že by neškodilo teologům, aby když překládají nebo když čtou a vykládají NZ, aby si k tomu občas přizvali nějakého filosofa, který jim to bude říkat třeba trochu napříč, proti tradici teologické, ale upozorní je někdy na něco, co jim samotným uniká, protože už jsou navyklí to vidět tím svým zaběhaným způsobem. Víte, jak je důležité se vrátit ke knize po deseti, patnácti letech – najednou to čtete jinak. To se mi stalo, když mi mladý Dus, který mi dělal asistenta, navrhl pro proseminář, který měl mít na starosti, že se bude číst *Podstata křesťanství* od Feuerbacha. „Dobře,“ řekl jsem, „ale bylo by dobré, kdyby tam měl někdo referát z *Theologie 19. století* od Karla Bartha, ten tam má neobyčejné srdečné vyličení, kdo to je Feuerbach.“ Pak jsme to četli a jednak asistent zkolaboval, že na konci semestru řekl, že už filosofii dělat nebude, takže jsem zase ztratil asistenta, musel jsem hledat nového, a kromě toho všichni byli otráveni, protože ten Feuerbach není ke čtení. Tak já už jsem zapomněl, že když já jsem ho četl, že jsem ty nejtrapnější věci přeskakoval. A to se musí téměř s každým filosofem dělat, zejména s takovým Blochem, Buberem, Rosenzweigem, to jsou taková „ukecaní dědkové“. Přitom, když to čtete dost dlouho, tak každých dvě stě stránek – zrnko zlata. Myslíte, že když máte komentář, že vás na to někdo upozorní? Ne, vůbec ne, oni to vůbec nepoznají, ti komentátoři, že je tam zrnko zlata. Říkají vám všechny možný „blbosti“, ale že tam na té stránce zrovna záleží, to oni nepoznají. To je mnohovědění, ale chybí tomu filosofie. Potom pak my „chudáci“ musíme číst tyhle „folianty“ a probírat se, prodírat se tou džunglí těch stránek, abychom našli to správné. Tohle se takhle musí číst, my filosofové musíme teology naučit číst, samozřejmě: ti nejlepší to umějí. Stejně ale nejsou filosoficky věrní, proto je ta filosofická katedra na té teologii tak důležitá. Prostě jsem to chtěl vyložit, že tam je to jinak, tam je Kristus jako *arché*, je to na konci ve *Zjevení*, Kristus jako „*alfa a omega*“, to první a to poslední. To první, to *principium* je *arché*, a to poslední je ten *bod omega*. To je důraz na to, že to je to celé a ne teď, *hic et non*; věčnost, kterou převzali od Řeků teologové, je právě to *hic et nunc*. Bůh je věčný, to znamená, že není v čase; to si přečtete, je to stejně u Augustina jako u Tomáše Akvinského. Ten důraz na čas je základní a teď; je to Řecko, které nám zalepilo oči, že to nevidíme? Dokonce my můžeme některé takové věci najít v Novém zákoně, poněvadž ten Nový zákon vůbec i ten Starý zákon čteme v Bibli špatně. My je musíme číst jako záznam o

velikých duchovních zápasech, a my musíme vždycky najít, na kterou stranu se postavíme, a ne to vše „zlinýrovat“ a jenom citovat jedno a ukazovat na druhé atd., jako že to je jedno, kdo to řekl. Ne, tam šlo o zápas, a my musíme stát na něčí straně. Když tam prostě je tradice kněžská, tak my musíme vědět, jestli se postavíme na stranu kněží, anebo na stranu proroků. To nelze dát dohromady, jako že to je všechno ‚slovo boží‘. Ale to by byla jiná věc.

[Martin Šimsa:] *Ty jsi za války přepisoval Rádla na stroji, mě by zajímalo, v kterém to bylo roce a jestli jsi ho přepisoval přímo z rukopisu Rádlova, nebo tady byl nějaký pozdější opis, to by mě zajímalo vzhledem k Rádlovi i k Tobě.*

Má disertace má s Rádlem mnoho společného, je tam nejen citován, ale nešlo o pojetí pravdy u Rádla, šlo o pojetí pravdy vůbec. S tím souvisí ještě jiná věc, že já jsem v semináři profesora Riegera měl takový dlouhý referát, a ten se jmenoval „Masarykovo pojetí pravdy a jeho význam pro filosofii Kozákovu, Hromádkovu a Rádlova“ a moji komunističtí spolužáci „remcali“, až posléze donutili Riegera, že mě nenechal ten referát dokončit. Takže já jsem tři dvouhodinové semináře zaplnil nejdříve Masarykem, potom Kozákem, potom Hromádkou, a Rádla už mi nenechali dodělat. Já jsem se vždycky hlásil jako první, že budu mít referát, poněvadž nikdo nechce dělat referát na začátku semestru, tak jsem to prostě dělal vždy v poslední chvíli přes noc do rána do tří, pak jsem se chvíli vyláskoval a už jsem tam šel přednášet. Tak když mi řekli, že už Rádla nebude, tak jsem ho nenapsal. Když jsem napsal disertaci a už jsem ji odevzdal, najednou jsem neměl co dělat, čekal jsem, jestli mi jí uznají, nebo neuznají, což nebylo tehdy jasné. Tak jsem ve volné chvíli napsal „Rádlovo pojetí pravdy“, které bylo jakýmsi dovršením toho referátu. Udělal jsem to velmi důkladně, měl jsem na to čas, takže to je nějakých třicet šest nebo kolik stránek, a teprve tehdy jsem se tím Rádlem zabýval takto zevrubně a soustředěně k jednomu tématu. Martin to spojil dohromady, protože to zná z druhé nebo třetí ruky, nejspíš od tatínka.

Tedy se trochu vrátím, tedy já měl takové zvláštní štěstí. Rádla napsal tu *Útěchu* někdy koncem roku 1941 a začátkem roku 1942 a v únoru roku 1942 zemřel. Já jsem viděl část toho rukopisu, ale až teprve nedávno od jeho synovce, který kolacionoval ta jednotlivá vydání, a hlavně s tím rukopisem. Takže ten rukopis skutečně existuje a je zaručeno, že tam není vpisováno, ale není to jenom rukopis, skutečně některé části jsou tam již přepsány na stroji, zřejmě některá z dcer to Rádlovi přepsala. Tyto přepisy Rádla rozstříhal, přelepil zase na papíry a psal do toho ještě rukou, takže je to takováhle kombinace, ale je to naprosto bezpečně a skutečně od Rádla. Já v té době jsem napsal profesorovi Šulovi do Brna, který napsal článek do *Vesmíru*, že bych rád, kdyby mi poslal dvě, tři nebo čtyři rasy octomilky *Drosophila melanogaster*, já poslal i skleničky, ony se cestou rozbily. Pak přijel Šula do Prahy, já byl ve škole, on dal mušky rodičům a tam jim řekl: „Vyřídte tomu klukovi, že je blázen, že nemůže takhle balit zkumavky, to se vždycky rozbije, musí se to pořádně zabalit.“ Přivezl mi čtyři rasy těch much. My jsme potom byli čtyři, dva kluci, dvě holky, co jsme pěstovali ty mouchy. Vždy jsme se jednou měsíčně sešli v nějaké rodině a tam jsme uvařili potřebnou kaši. Tam jsme se i takto pracovně seznámili. Ten jeden, to byl farářský synek, ten potom šel na medicínu, jedna z těch dívek pak také šla na medicínu a ta poslední pak šla na přírodní vědy. Jedině já jsem zdrhl k filosofii a ještě dost pozdě. Právě s tou, co šla potom na ty přírodní vědy, jsme přepisovali tu Rádlova *Útěchu*. Šlo o to, že její bratr bral soukromé hodiny symbolické logiky (neboli matematické logiky) u našeho prvního a před válkou našeho největšího symbolického logika

Miloše Materny, otce dnešního logika Materny, který přednáší v Brně a je pracovníkem akademie. Nedávno vydal knížku o pojmech, měl jsem k tomu kritické připomínky. Tento Materna byl členem výboru Jednoty filosofické, která za války nesměla veřejně fungovat, ale oni si tam mezi sebou půjčovali různé věci a mimo jiné se tam dostal přepis od Josefa Navrátila, kterému Rádl někdy v těch posledních měsících dal svůj rukopis *Útěchy* (ten se potom postaral o vydání *Útěchy* po válce v nakladatelství Čin). Opisy kolovaly a Materna měl jeden nějaký čas doma a půjčil ho bratru oné dívky. Ta řekla: „Brácha řekl, že když to přepíšeme se sedmi kopiemi, tak si každý můžeme jednu nechat.“ Dovedete si představit to vydírání!?! My jsme to museli celé přepsat. Ona diktovala, já už jsem uměl docela slušně psát na stroji, no, na strašně staré „remingtonce“. Já to celé napsal, tím jsem Rádlovi propadl bez kontroly. Víte, když to píšete, tak nedáváte pozor na to, co tam vlastně je, člověk to tak nějak polyká bez kousání. Tak jsem se snad stal „rádlovcem“. Mě to zřejmě velice ovlivnilo. Ptal jsi se ještě, kdy se to stalo, bylo to na podzim 1942 nebo na jaře, někdy přes zimu 1942/43. Tedy rok po tom, co umřel Rádl, už jsem přepsal celou *Útěchu*.

Děkuji ti za přednášku i všem diskutujícím, jsem rád, že se jich pár našlo. Doufám, že někdy budeme pokračovat.

Já vám děkuji, že jste to trpělivě vyslechli. Omlouvám se zvláště paní děkance, že bývám absentní při každé vědecké radě, a slibuji, že se pokusím to napravit, jen nevím, zda to stihnu před smrtí...